

**ДЕМБЦЬКИЙ
Сергій Сергійович** –
доктор соціологічних наук,
заступник директора Інституту
соціології НАН України

ОСОБЛИВОСТІ ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В УКРАЇНІ ПІД ЧАС ВІЙНИ (АКАДЕМІЧНИЙ ДОСВІД)

Шановний Анатолію Глібовичу!

Шановні учасники зборів!

Будь-яке сучасне суспільство є високогетерогенним, коли навіть соціальні групи, виокремлені за певними інтегруючими ознаками всередині, так само виявляються доволі неоднорідними. Можливість гуманістичного існування та розвитку таких суспільств існує саме в сучасних демократіях. Важливою ознакою таких сучасних вільних суспільств є наявність зворотного зв'язку з широкою громадськістю, що передбачає можливість вивчення власного суспільства та його відкритого обговорення задля подолання викликів, що стають на шляху демократичного розвитку держави. З огляду на це, повноцінно соціологія може існувати саме у вільних демократичних суспільствах, виступаючи також важливим індикатором їх розвитку.

Під час війни, якщо говорити про вивчення громадської думки, соціологія зіткнулася з низкою методологічних та онтологічних проблем: генеральна сукупність як історичний артефакт, дійсні можливості охоплення респондентів, безальтернативність соціально-культурної домінанти та її похідні, ресурсна криза.

Щодо першого, наші відомості про генеральну сукупність є скоріше конвенцією соціологічної спільноти у погодженні з Державною службою статистики, ніж достовірним знанням. Точніше, так було до війни. Саме тому соціологи дуже очікували проведення перепису населення. Зараз та конвенційна генеральна сукупність перетворилася на історичний артефакт – єдине, на що залишається тепер спиратися соціологічній спільноті, якщо йдеться про так звані репрезентативні опитування. Власне, «бальзамування» демографічної структури з минулого задовільно працює через два прагматичні моменти: 1) зміни надто значні і всеосяжні, щоб систематичні похибки могли їх сильно спотворити; 2) ми порівнюємо вибірки, що відображають одні й ті самі демографічні детермінанти, тобто послуговуємося ана-

Рис. 1. Загальні установки українців щодо ставлення до держави, %

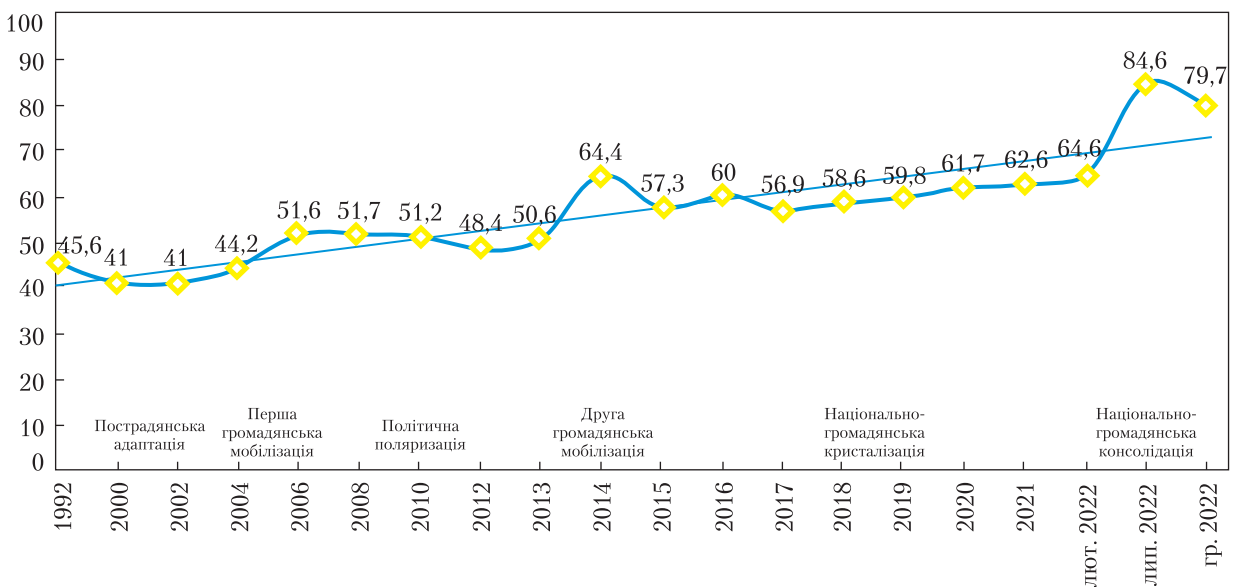
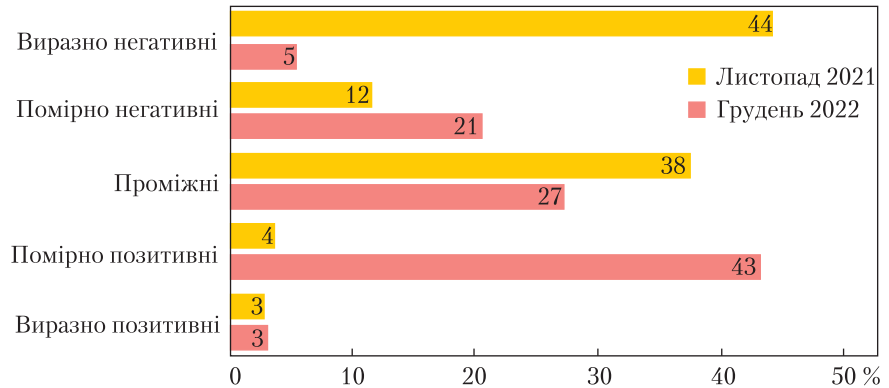

Рис. 2. Динаміка змін громадської ідентичності населення України, %

літичним підходом до лонгітюдного аналізу — використовуємо такі собі псевдопанелі.

Отже, генеральна сукупність може бути не лише статистичною, а й аналітичною сукупністю. Цей аналітичний підхід відкриває нам додаткові можливості. Він не допоможе точно описати населення нашої країни, проте дає змогу краще зрозуміти соціальні явища і процеси.

Якщо говорити про опитування, які претендують хоча б на якийсь ступінь достовірності вибіркового даних, реальні можливості охоплення респондентів визначаються можливостями проведення опитувань методом САТІ з випадковою генерацією мобільних номерів. Цей під-

хід має недоохоплені категорії респондентів, що створює об'єктивні обмеження у вивченні їхньої думки з суспільно важливих питань.

Соціально-культурна домінанта — панівні настрої у суспільстві, що є фільтром на шляху упредметнення громадської думки (частина інформаційного відображення системи відносин у суспільстві як похідна від сукупності оцінок населення). Її похідні — самоцензура респондентів, звуження дослідницької тематики та поверхнева дискурсивна одноманітність. Через це повністю академічно нейтральне дослідження цілком може породити соціальний конфлікт.

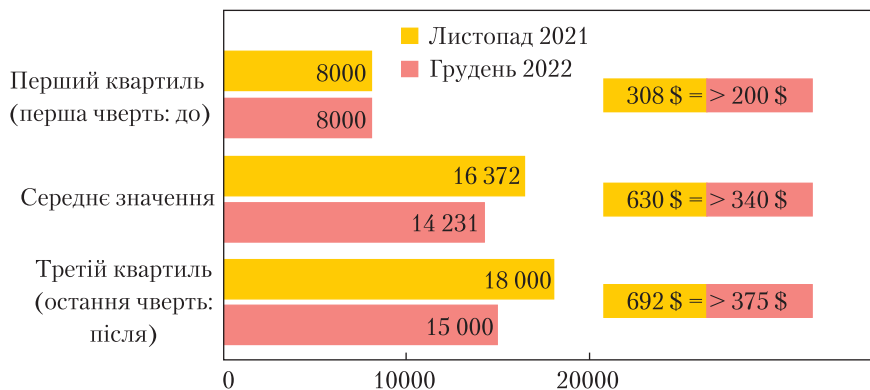

Рис. 3. Відповіді на запитання: скільки грошей потрібно Вашій родині у розрахунку на одну особу на місяць, щоб жити нормально, за Вашими уявленнями?

Рис. 4. Відповіді на запитання: говорячи про доходи Вашої родини в розрахунку на одну людину на місяць, наскільки вони близькі до вказаної Вами суми?, %

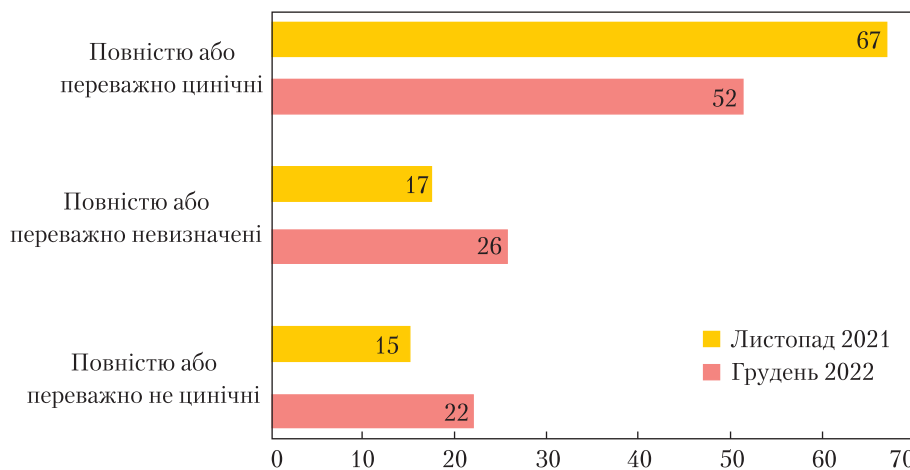
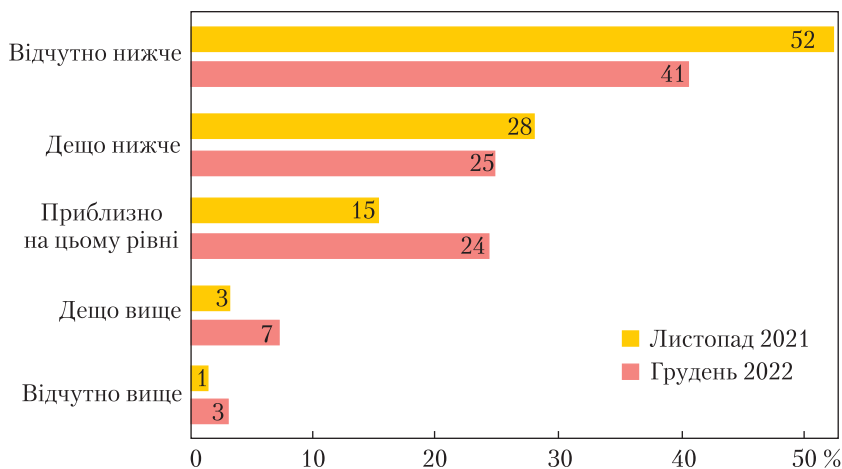

Рис. 5. Установки щодо цинізму в українському суспільстві, %

Про проблеми з коштами на наші академічні дослідження годі й казати.

Дуже коротко розглянемо головні результати вивчення громадської думки, які ми зафіксували у щорічному моніторингу Інституту соціології НАН України «Українське суспільство». При цьому наведу лише кілька прикладів, або кейсів, оскільки аналіз усіх релевантних результатів однозначно потребує набагато більше часу, ніж відведено на цей виступ.

Найважливіший, на мою думку, результат — це усвідомлення суспільством цінності власної держави. Це питання ми досліджували із застосуванням нещодавно розробленої в нашому Інституті методики GSR-5. Агреговані результати аналізу демонструють кардинальні зміни у ставленні українців до власної держави (рис. 1). До широкомасштабної війни установки щодо держави були зумовлені насамперед повсюдним соціально-політичним негативізмом. З початком активної фази воєнної агресії РФ проти України стало зрозуміло, що саме держава захищає всіх нас. Крім того, громадяни України усвідомили ті непоправні наслідки, які настануть для них у разі втрати державності.

Другий важливий результат — завершення формування громадянської ідентичності. Україна пройшла кілька етапів розвитку національної самосвідомості, причому загальний характер цього процесу був спільним для всіх регіонів. Напередодні війни громадянська ідентичність уже була виражена і на Заході, і на Півдні, і на Сході, і в Центрі країни, але широкомасштабне вторгнення стало каталізатором завершення формування цього елемента політичної еволюції (рис. 2).

Звісно, наведені вище приклади змін у громадській думці зумовлені національним піднесенням та консолідацією суспільства. І хоча подібних прямих позитивних наслідків є до-

сить багато, деякі проблеми під час війни лише поглибилися. Наведу лише два кейси зі знаком мінус.

Перший стосується бажаного рівня доходів для нормального життя. У гривневому еквіваленті прагнення українців істотно не змінилися, хоча фінансові потреби й стали скромнішими, а ось у доларовому еквіваленті спостерігається їх істотне скорочення (рис. 3). При цьому наближеність реальних доходів до бажаного рівня змінилася непринципово — для абсолютної більшості населення вони, як і до війни, значно нижчі за бажані (рис. 4). Власне, ми, науковці, це дуже добре відчуваємо на собі.

Так само непринципово змінився рівень відчуття цинізму в суспільстві. На рис. 5 наведено агреговані результати, а базові заміри було зроблено з використанням шкали цинізму з ММРІ. Постає логічне запитання: чому, незважаючи на війну, люди все одно бачать цинізм навколо. Цей факт, до речі, дуже здивував наших західних колег, хоча відповідь, якщо вдуматися, очевидна. Хтось виявляє героїзм і захищає країну, хтось увесь свій час і сили віддає волонтерству, хтось допомагає армії грошима, але будьмо відвертими — багато є й таких, кому байдуже, хто пристосувався і прагне лише отримати прибуток. Хто краде, той і продовжує красти, тому цинізм у нашому суспільстві нікуди не подівся.

Підбиваючи підсумки, слід нагадати, що перевагою академічного вивчення громадської думки як у мирний час, так і, особливо, під час війни, є незалежність від комерційних замовлень, достатній ресурс для змістовної методологічної рефлексії, а також першочергова орієнтація на демократичні цінності. Все це забезпечує соціально релевантність відповідних досліджень. Насправді нам дуже важко зараз підтримувати цю планку, але ми намагаємося.

Дякую за увагу!